

rice D'Haese en een gelegenheidsstuk over popmuziek. Ook vinden we in deze bundel voor de derde keer een publicatie van het stuk dat hij met Thomas Vaessens schreef over Mustafa Stitou, naast de vorig jaar uitgesproken oratie over literaire kritiek. Voor de neerlandicus die zijn vak een beetje bijhoudt, is er in deze bundel weinig nieuws te vinden. *Misbaar* is een heterogene verzameling lezingen, recensies en artikelen, die Joosten in de afgelopen jaren her en der voorgepubliceerd heeft. De inleiding biedt niet voldoende houvast om deze essays thematisch bij elkaar te houden. Dit alles laat de indruk achter dat *Misbaar* niet een boek is dat geschreven moest worden, maar een verzamelbundel die op verzoek van de uitgever bijeen is geraapt uit 'wat er zoal op de plank lag'. Dat de auteur van de bundel vervolgens pagina's lang laveert tussen wetenschap en kritiek, geeft alleen maar aan dat er nog wel het een en ander uit te dokteren valt.

Bibliografie

Herman & Vervaeck 2001 – L. Herman & B. Vervaeck, *Vertelduivels. Handboek verbaal-analyse*. Nijmegen: Vantilt – Brussel: vub Press.

Sander Bax

Joop van der Horst, *Het einde van de standaardtaal. Een wisseling van Europese taalcultuur*. [Amsterdam:] Meulenhoff, [2008]. – 375 pp. ISBN 978 90 290 8265 5.

Wellicht weet elke taalkundige dat het in een gezelschap van leken niet altijd even verstandig is om als taalkundige uit de kast te komen: voor bepaalde lieden is dat immers een startsein om de her en der opgelopen wrevel uit de storten over, bijvoorbeeld, de abominabele spelling van de jeugd en het steeds verder afglijdende taalgebruik op televisie. Met zijn boek *Het einde van de standaardtaal. Een wisseling van Europese taalcultuur* zet Joop van der Horst een tegenaanval in: hij tracht dit type jammerklachten historisch te duiden en knoopt er belangrijke conclusies aan vast. Volgens Van der Horst zijn taalklachten immers karakteristiek voor de huidige tijd, en indicatief voor het feit dat onze ideeën over taal en onze houding tegenover taal anders worden dan ze eeuwenlang waren. Meer bepaald signaleren de klachten het einde van de renaissancevisie op taal. Het boek moet de op- en neergang van die renaissancevisie beschrijven.

Het valt uiteen in twee delen: vier hoofdstukken over het ontstaan van die renaissancevisie, en vier hoofdstukken over de neergang ervan.

De opkomst van de Europese standaardtalen wordt pas mogelijk wanneer het Latijn tussen 1300 en 1600 geleidelijk het monopolie verliest van voorkeurstaal voor literatuur, wetgeving, wetenschap en religie. Om de volkstaal tot een evenwaardig alternatief te maken voor het Latijn, ging men over tot een vrij systematische 'upgrade' van de diverse Europese talen. Als instrumenten om die taal uit te bouwen doen de eerste woordenboeken en grammatica's hun intrede, en worden er pogingen gedaan om tot uniforme spellingsystemen te komen. De hele evolutie kan het beste omschreven worden als een verkaveling van het continuüm dat taal is: in plaats van een diffuse verzameling van sociaal en geografische gedefinieerde variëteiten wordt taal beschouwd als een onveranderlijke, atomistische entiteit, en er worden duidelijke grenzen afgebakend met andere talen ('hekken' in Van der Horsts terminologie). Het centrale beeld in het eerste deel van het boek is dat van de Babelmythe: volgens Van der Horst was de drang tot taalnormering grotendeels ingegeven vanuit een angst voor taalvariatie en taalverandering, die op termijn onvermijdelijk tot spraakverwarring zouden leiden en daardoor met vereende krachten bestreden moesten worden. In die zin is het geen toeval dat in geen enkele periode in de geschiedenis méér afbeeldingen van de toren van Babel zijn geproduceerd dan in de Renaissance. Naarmate de tijd verstrijkt, gaat de volkstaal meer steun ondervinden van de golven van nationalisme die in Europa opwellen. Net zoals het nationalisme culmineert de renaissancevisie op taal in de negentiende eeuw: de taalnormen worden in die periode talrijker en strakker, en omknellen de negentiende-eeuwse taalgebruiker als een verstikkend keurslijf.

Terwijl taalnormen aanvankelijk alleen dienden om het geschreven taalgebruik te uniformeren, verandert de situatie drastisch in de negentiende eeuw, wanneer ook de uitspraaknorm ontstaat. Die uitspraaknorm wordt door Van der Horst als een overgangsverschuifsel beschouwd: enerzijds is de normatieve houding typerend voor de renaissancevisie op taal; anderzijds vormt het ontstaan van een uitspraaknorm ook een signaal dat het belang groeit van de gesproken taal. Indicatief is dat in die periode ook de eerste stemmen opgaan om te komen tot een fonetischer spelling, dat het belang van Latijn als schoolvak ingeperkt wordt, en dat de 'natuurlijke' methode z'n ingang vindt in het vreemdetalenonderwijs. Die negentiende eeuw luidt teg-

lijktijd ook het einde in van de standaardtaal zoals die tot dan bestond, al duurt het tot diep in de twintigste eeuw vooraleer de veranderingen duidelijk zichtbaar worden. Pas dan zorgt een doorgedreven democratisering van de samenleving ervoor dat een steeds groter wordende groep mensen zich van de standaardtaal gaat bedienen, en komen we in de periode terecht van het 'democratische ABN'. Die democratisering heft de scherpe barrières met de volkstaal op, en het taalcontinuüm herstelt zich (gedeeltelijk). Tegelijkertijd observeert Van der Horst een tendens in de Europese talen om weer naar elkaar toe te groeien, onder meer doordat ze in toenemende mate een beroep doen op internationale woordenschat. Tekenend voor de nieuwe tijdsgeest is dat de vrees voor Babelscenario's plaats maakt voor een nieuwe angst, namelijk die voor taaluniformiteit. Van der Horst signaleert onder meer publicaties waarin het feit betreurd wordt dat een massa levende talen vandaag met uitsterven bedreigd wordt (p. 312-313). Hij had daar bijvoorbeeld nog een fenomeen aan kunnen toevoegen als de dialectrenaissance die Nederland en in zeker opzicht ook Vlaanderen momenteel doormaken, en die menig dialectgenootschap ertoe aanzetten om lokale woordenboeken op te stellen of een mooiste dialectwoord te verkiezen.

De passage met de meest precieze beschrijving van het democratische ABN is p. 272-277. Het valt op dat in die passage een genuanceerder beeld wordt opgehangen van wat elders gewoonweg als 'het einde van de standaardtaal' wordt omschreven. Plots luidt het dat de taal 'wellicht minder veranderd [is] dan veel mensen denken'. De norm is ook niet zomaar 'weg', er is eerder sprake van 'verschillende normen naast elkaar', en een diffuser wordende norm. Bij de uitwerking van een in eerste instantie nogal prikkelend geformuleerd idee, neemt Van der Horst overigens wel vaker wat gas terug. In dit geval zorgt het ervoor dat niet meteen duidelijk is in hoeverre de beschrijving van de positie van de hedendaagse standaardtaal in dit boek, verschilt van vergelijkbare beschrijvingen door bijvoorbeeld Geeraerts (1993) of Stroop (1998).

Het einde van de standaardtaal is een bijzonder rijk boek, vooral voor zover het de geschiedenis betreft van de besproken talen. Behalve het Nederlands komen ook nog het Italiaans, Duits, Frans en Engels aan bod. De op- en neergang van de renaissancevisie op taal wordt uitvoerig gestoffeerd met verwijzingen naar historische bronnen, zoals grammatica's, inleidingen tot (bijbel)vertalingen en taalkundig werk, maar ook naar niet-taalkundige bronnen. Van der Horst verwerkt onder meer inzichten uit de lite-

atuurwetenschap en de kunstwetenschappen, en besteedt ook behoorlijk wat aandacht aan de technische vernieuwingen die toch in niet onbelangrijke mate samenhangen met de geschetste ontwikkelingen. Behalve klassiekers als de boekdrukkunst of de telefoon, passeren ook de bril, de schrijfmachine, de grammofoon en de steno de revue. Bijzonder lezenswaardig zijn ook passages als die over afkortingen of alfabetisch rangschikken, fenomenen die weliswaar nauw samenhangen met taal maar die voor vele taalkundigen een absoluut *terra incognita* vormen. Het boek is in de eerste plaats op leken gericht, en is, naar ik aanneem, vlot leesbaar, aangezien taalkundig jargon wordt vermeden. Misschien was het goed geweest om uit te leggen wat de asterisk betekent in de weergave van een gereconstrueerd woord (p. 186) en ook een woordje toelichting bij een term als 'dialectcontinuüm' had voor leken niet misstaan. Maar dat zijn zeldzame uitschuivers in een betoog dat voor het overige makkelijk te volgen is, ook al doordat Van der Horst de herhaling niet schuwt: dezelfde feiten en beelden worden geregeld opnieuw onder de aandacht gebracht, zodat het historische bos achter de bomen zichtbaar blijft.

Van der Horst waarschuwt de lezer ervoor dat het boek geschreven is met de 'eenzijdigheid, zonder welke geen historisch oordeel tot stand komt' (p. 22; de uitspraak is aan Huizinga ontleend). Het is bijgevolg ook niet moeilijk om voorbeelden te vinden van passages waar de argumentatie nogal kort door de bocht gaat. Zo is de stelling dat in de Middeleeuwen gewoonweg in het dialect geschreven werd (p. 131) behoorlijk overtrokken: bekend is toch dat er ook in die tijd schrijfcentra waren die een enigszins normerende rol vervulden. Verder lijkt het me ook overdreven dat er voor de negentiende eeuw geen normen geweest zouden zijn voor het spreken (p. 133): bevindingen uit de dialectgeografie tonen aan dat er al ver voor de negentiende eeuw een tendens bestond om uitspraakverschijnselen over te nemen van belangrijke economische centra. Dat is uiteraard niet helemaal te vergelijken met uitspraaknormen zoals we die vandaag kennen, maar ook organisch tot stand gekomen taalnormen zijn normen. Ook van de massa's verbanden die in het boek gelegd worden tussen op het eerste gezicht onafhankelijke verschijnselen, zijn er enkele die een wetenschappelijke toetsing ongetwijfeld niet zouden overleven. Het gebruik van een bepaald lidwoord bij de verwijzing naar een taal (b.v. *het Frans* i.p.v. *Frans*) lijkt me bijvoorbeeld allesbehalve een betrouwbare indicator voor een gewijzigde taalcultuur (p. 138). Al even onwaarschijnlijk is het dat het toegenomen

belang van de gesproken taal bezig is om een einde te maken aan een eeuwenoude stilleescultuur (p. 284): sommige bijbelvertalingen mogen dan al geschreven zijn om voorgelezen te worden, dat geldt bepaald niet voor de gemiddelde internettekst of e-mail. Andere verbanden lijken aantrekkelijker, maar het zou ongetwijfeld nog veel onderzoekstijd en een paar extra boeken vragen om ze allemaal uit te werken en te staven met wetenschappelijke argumenten.

Aangezien Van der Horst zich niet in de eerste plaats op de taalwetenschapper richt, kan men hem dit type onvolmaaktheden in de regel niet kwalijk nemen. Toch was wat meer onderbouwing of minstens illustratie op een aantal punten wenselijk geweest. Zo worden er al met al vrij weinig passages teruggevonden waaruit de angst voor taalverandering spreekt die volgens Van der Horst de renaissance typeert. Over de huidige tijdsgeest komen we al zeker te weinig te weten: zelfs in de laatste hoofdstukken, waarin een beschrijving van de recentste ontwikkelingen wordt aangekondigd, krijgen Caesar en de hoeders van de taal in de renaissance nog steeds veel meer aandacht dan nieuwe media als sms, internet en SecondLife, die op de achterflap van het boek toch als belangrijke manifestaties van hedendaags taalgebruik worden voorgesteld. In feite blijft het, wat de na-oorlogse situatie betreft, min of meer bij de bespreking van de taalklachten vooraan in het boek. De buitenproportionale focus op het historische zorgt ervoor dat enige meegaandheid vereist is om Van der Horst te kunnen volgen in z'n observatie dat we het einde van een tijdperk meemaken; de sceptische lezer zal ook na ruim driehonderd bladzijden tekst niet overtuigd zijn van het feit dat er ingrij-

pende veranderingen in onze taalcultuur aan de gang zijn.

Dat neemt niet weg dat *Het einde van de standaardtaal. Een wisseling van Europese taalcultuur* niet alleen een aangenaam maar ook een nuttig boek is. In de eerste plaats voor eenieder in de samenleving die zich zorgen maakt over de staat waarin onze taal verkeert: bekende taalklachten worden historisch geduid en daardoor op een passende wijze gerelativeerd. Maar ook de taalwetenschapper, vooral dan de taalhistoricus en de taalsocioloog, zal in het boek aan z'n trekken komen, door de eruditie die van elke bladzijde afdruipt. Het gaat daarbij niet alleen om de eruditie van een taalkundige, al is de hoeveelheid oude grammatica's, woordenboeken en theoretische traktaten waarnaar wordt verwezen bepaald indrukwekkend. Maar Van der Horst toont zich in dit boek ook van zijn kant van 'homo universalis', en verwerkt ook inzichten over literatuur, kunst en geschiedenis. In tijden van toenemende specialisatie in kleiner wordende vakgebieden valt dat des te meer te appreciëren. Die 'homo universalis', ook een kind van de renaissance, is immers al evenzeer in z'n bestaan bedreigd als de standaardtaal.

Bibliografie

- Geeraerts 1993 – Geeraerts, Dirk: 'Postmoderne taalattitudes.' In: *Streven* 60 (1993), p. 346-353.
 Stroop 1998 – Stroop, Jan: *Poldermederlands. Waardoor het ABN verdwijnt*. Amsterdam, 1998.

Gunther De Vogelaer